

Musikforeningen Braga

Af
Kirsten Flensborg
Petersen

I sidste fjerdedel af det 19. århundrede eksisterede i egnen syd for Odense et lille orkester: Braga. At orkestret er interessant, har flere årsager: 1) Carl Nielsens far var musiker i Braga. Vi ved fra komponistens erindringer, at Braga var det sted, han lærte det klassiske repertoire at kende. 2) Nogle af Bragas nodebøger befinder sig i dag på Odense Bys Museer. Dermed er det muligt at undersøge repertoiret konkret. 3) Orkestret Braga er som kulturel institution mellem landsbymusikanten og det etablerede musikliv i byerne ret enestående på det tidspunkt. Undersøgelsen har til hensigt at udforske den musikalske baggrund, Carl Nielsen kommer fra. Det gøres gennem repertoiret i Braga, som man ved, Carl Nielsen kendte. Imidlertid eksisterede Braga over en længere periode, men denne undersøgelses hovedvægt er lagt på perioden fra orkestrets start i 1875 til 1884, hvor Carl Nielsen rejste til København.

Oprettelsen af orkestret og Carl Nielsens udtalelser om det

Musikforeningen Braga opstod omkring 1875 i egnen syd for Odense. Initiativtageren var læreren i Stenløse, Hans Jørgen Hansen.¹ På egnen omkring Stenløse boede flere i samtiden kendte musikere, dels mænd, som ved siden af andet erhverv tog rundt som spillemænd, hvor de spillede til fester, bryllupper m.v., dels mænd, som forsøgte at leve af musikken som f.eks. Christian Larsen og Blinde Anders.

At det var blevet muligt på landet at ernære sig ved musik, var på det tidspunkt relativt nyt, idet musikerfaget var blevet fri næring i løbet af første halvdel af 1800-tallet. Indtil 1800 var musikledsagelse til fester forbeholdt stadsmusikanten. Dog havde godsejere stadig ret til at ansætte musikere uden for stadsmusikantens domæne. I princippet var landsognene underlagt den nærmeste bys stadsmusikant; men i mange tilfælde overlod stadsmusikanten privilegiet til en anden musikanter, som mod betaling kunne varetage musikken i et mindre område uden for byerne. Det var dog ikke altid, at dette privilegium blev opretholdt, idet talrige retssager mod såkaldte »fuskere« viser, at en del musikaktivitet fandt sted på trods af stadsmusikantens privilegium.²

I 1800 blev stadsmusikanten ved kongelig resolution frataget disse privilegier.³ Som en slags overgangsordning havde de ret til at opretholde deres privilegium frem til deres død. Bestemmelsen fra 1800 fik meget stor betydning, specielt på landet, hvor spillemænd dukkede op overalt, når den lokale stadsmusikants privilegium ophørte, en udvikling, der kulminerede omkring 1850.⁴

Mange spillemænd havde andre hovederhverv, men skaffede sig biindtægter ved musikken, og her var det dansemusikken, der gav indtægter. Repertoiret er derfor overvejende dansemusik, men enkelte spillemænd havde stort kendskab til det klassiske repertoire. En af Fyns el-

ler rettere Hindsholms markante spille-mænd, Lars Olsen (1782– ca. 1831), havde en baggrund som musiker ved Det Kongelige Teater. Som ung spillede han ved regimentsmusikken i København. Derfra kom han til Det Kongelige Teater, hvor det fortælles, at han var blandt de musikere, der blev hædret ved at blive skrevet på en tavle over særlig talentfulde skuespillere og musikere. Det fortælles endvidere, at da han kom tilbage til Fyn og ernærede sig som spillemand, spillede han en gang ved et bryllup et solostykke hvorefter han blev budt til bords og sad som gæst ved festen resten af aftenen.⁵

Almindeligvis blev musikken udført af en til tre musikere. At flere end tre musikere spillede sammen var så usædvanligt, at man brugte det i annonceringen af arrangementerne, f.eks. findes denne annonce d. 9.3.1878 i Fyns Tidende:

Concert i Ørsbjerg.

Med høje Øvrigheds Tilladelse afholder Undertegnede Concert i Ørsbjerg Kro Onsdagen 13de Marts, Aften fra Kl. 7 til 9, hvorefter afholdes Dans, hvortil der musiceres af 8 mand. – Entre 75 Øre pro persona.

J. Hansen

Musiker

I kølvandet på spillemandsmusikkens opblomstring opstod på Fyn i sidste halvdel af 1800-tallet en interesse for at spille andet end dansemusik.⁶ Man spillede for at lære musikken at kende. Det var muligt at stifte bekendtskab med det klassiske repertoire via koncerter med professionelle musikere, men de koncerter fandt sted i Odense. At musikforeningen Braga er særlig interessant, skyldes Carl Nielsens tilknytning til orkestret, og at der af den grund findes flere udtalelser om orkestret.

Orkestrets navn stammer fra den nordiske mytologi, hvor Braga eller Brage er gud for digtning og retorik og dermed skjaldenes gud. Der kendes til andre foreninger med samme navn: Musiksamfundet Brage i Randers, som blev opret-

tet i 1852 og stadig eksisterer, Sangforeningen Brage i Nykøbing Falster fra 1862 og det århusianske kor Brage fra 1865.⁷ Der har ikke kunnet konstateres nogen forbindelse mellem Braga på Midtfyn og nogle af de andre foreninger, men der er en karakteristisk forskel. Hvor Braga på Midtfyn kun kendes for musikalske aktiviteter, arrangerede Brage i Randers ud over musikken oplysende foredrag og oplæsninger. Det kan skyldes, at Brage, Randers, er udsprunget af et klubmiljø, hvor Braga på Midtfyn har sin oprindelse i et spillemandsmiljø. Om det er en generel forskel mellem musikforeninger i byerne og musikforeninger på landet, må kommende undersøgelser vise.

Den vigtigste kilde til musikforeningen Braga er Carl Nielsens beskrivelser i *Min fynske barndom* fra 1927. I denne bog omtaler han Braga, som hans far spillede i:

»Da jeg var omkring otte-ni Aar gammel, blev der i min Fødeegn stiftet en Musikforening af Landsbymusikanter, Skolelærere, Gaardmænd og hvem der ellers kunde traktere et eller andet Instrument. Det var daværende Lærer Hansen i Stenløse, der tog Sagen i sin Haand. Han spillede godt Klarinet og havde købt en hel Del Nodebøger for mindre Orkester efter en afdød Musikdirektør Büchler, der havde haft sin Virksomhed i Odense. Foreningen kom til at hedde »Braga«, og da Medlemmerne boede langt fra hverandre, fandt Prøverne sted snart her og snart der i en Kro eller andet Lokale. Jeg fik engang imellem Lov til at følges med min Far og de nærmest boende, som slog sig sammen om en Vogn, naar det var for langt borte. Foreningens Formaal var rent ideelt: at lære den gode Musik at kende, og i Nodebøgerne fandtes baade Danse, Overturer, Potpourrier og Symfonier eller Satser af Symfonier af Mozart, Haydn og andre Klassikere. – For at faa Penge til Anskaffelsen af Noder og Instrumenter gav man nu og da en offentlig Concert. Ved en af disse – det var i Rolighedskroen ikke langt fra Rolfsted – fik jeg Lov til at spille Triangel til »Dagmar

Komponisten Carl Niensens far Niels Jørgensen (1835–1916), kaldet »Maler«, fordi han som ung havde lært sig malerhåndværket. Fra midten af 1870'erne var spillemandsmusikken hans vigtigste indtægtskilde. Han spillede violin og kornet. (Efter Karsten Eskildsen: Carl Nielsen – livet og musikken, 1999)

Polka« af H. C. Lumbye. Det var min første Optræden, og jeg var jo umaadelig spændt paa, om jeg kunde falde ind paa de rigtige Steder. Den samme aften var Overturen til »Den stumme i Portici« ogsaa paa Programmet, og da vi kørte hjem i den stjerneklare Nat, gik Aubers Melodier ustandselig igennem mig. Det var nogle af de skønneste Timer i mit liv, og jeg var fuldkommen henrykt og lykkelig den hele Nat. – Orkestret bestod af fire Violiner, en Bratsch, en Cello, en Kontrabas, Klarinet, Fløjte, to Kornetter, en Basun og Triangel eller lille Tromme.

Jeg ser og hører endnu for mig, med hvilken Alvor og Kærlighed mine Landsmand og Fynboer øvede Musikken, og en af dem, Christian Larsen fra Bellinge, skal jeg mindes, saa længe jeg lever.«⁸

Som der fremgår, tænker Carl Nielsen tilbage på Braga med stor begejstring. Personerne i Braga sætter han pris på, men han nævner også Braga som det sted, han lærte den klassiske musik at kende – en side, han fremhæver andre steder, bl.a. i selvbiografiske notater til William Behrend sendt med brev den 11.3.1895:

»Jeg er født 9de Juni 1865 i Landsbyen Nørre Lyndelse i Fyn. Min fader var Haandværker (Maler) og Landsbymusikant og spillede en betydelig Rolle i det serdeles musikalske Midtfyn, bl.a. var han med til at danne en Musikforening, som væsentlig bestod af Præster, Skolelærere og opvakte Bønder. Der spillede endogsaa Overturer af Mozart og Beethoven og jeg paahørte som Dreng disse Orkesterpræstationer med en Følelse saa intensiv at jeg aldrig glemmer det.«⁹

og i ca. 1905:

»Da jeg var en halv Snes Aar gammel, blev der paa min Fødeegn dannet en Musikforening, hvoraf min fader var Medlem. Den bestod af Bønder, Skolelærere, Præster og andre, som havde Interesse for Musik. Foreningens eneste Formaal var at dyrke god Musik, og man drev det endog saa vidt, at man spillede Brudstykker af Mozart's og Beethovens Symphonier. Som en særlig Begunstigelse fik jeg Lov til at komme med til disse Sammenkomster; hver gang, jeg kom hjem efter et saadant Møde, var jeg aldeles betagen. Jeg mindes endnu, hvorledes jeg efter disse Musik-Aftner paa Hjemvejen gennem det smukke Landskab drømte og sværmede i Musik, og jeg er sikker paa, at det har haft en væsentlig Indflydelse paa min kunstneriske Udvikling.«¹⁰

Næsten enslydende er de udtalelser, Anne Marie Telmányi citerer Carl Nielsen for i *Mit barndomshjem*. Her bringes yderligere oplysninger, nemlig at man mødtes 1–2 gange om måneden, at man næsten udelukkende spillede klassisk musik, at der på egnen var en fast strygekvartet, og at... »Jeg nævner disse Forhold, fordi jeg tror det var enestående paa Landet, og fordi jeg ved at høre Brudstykker af de gode mestres mere tilgængelige Værker fik en lyst til Musik som ikke kan forlade mig.«¹¹

Braga nævnes ligeledes af Carl Nielsen i 1905 i de selvbiografiske noter, som han sender til Klaus Berntsen.¹² Af disse notater fremgår, at han i en periode var elev i Stenløse Skole hos lærer Hansen, som startede Braga og var dirigent for orkestret.

At Braga fik stor betydning for Carl Nielsen, er der ingen tvivl om, men om Bragas betydning generelt er de samtidige kilder få. Der findes ingen anmeldelser eller anden avisomtale af koncerter. I en avisartikel i forbindelse med lærer Hansens 25 års jubilæum som lærer nævnes det, at han havde »...oprettet en Musikforening af Landsbymusikere, maaske den eneste af den Slags her i Landet og som endog havde givet sig i Lag med udøvelsen af klassisk musik.«¹³

Bragas medlemmer og deres musikalske forudsætninger

Kendskabet til Bragas medlemmer stammer først og fremmest fra et fotografi, som Frands Johan Ring bragte i sin artikel om fynske spillemænd i Fynske Årbøger.¹⁴ Fotografiet dateres til ca. 1877–1878 og forestiller et orkester med 11 musikere, siddende på en scene. Carl Nielsen angiver i *Min fynske barndom* besætningen af orkestret til 14 musikere. Om forskellen i besætningen skyldes forskellig besætning i den tid, orkestret eksisterede, erindringsforskydning eller har den banale baggrund, at 3 musikere ikke var til stede den dag, billedet blev taget,

er underordnet. Antallet af musikere har i alle tilfælde været ganske overvældende i samtiden.

Iflg. noten til fotoet bestod Braga omkring 1877–1878 af følgende medlemmer:

1. Chr. Jørgensen, Fangel, gårdejer, Fangel Møllegård, violin
2. (ukendt), violin
3. Christensen, lærer i Tommerup, violin
4. Christian Larsen, Bellinge, violin
5. Albert Nielsen, Nr. Lyndelse, Carl Niensens bror, cello
6. Jens Pedersen, gårdejer i Nr. Lyndelse, kontrabas
7. Jørgen Grønlund, gårdejer i Tommerup, fløjte
8. Lærer Hansen, Fangel, klarinet
9. (ukendt), basun
10. Mads Pedersen, Nr. Søby, cornet
11. Niels Jørgensen (Niels Maler), Nr. Lyndelse, cornet

Flere medlemmer kendes kun ved deres navn, men enkelte har det været muligt at finde andre oplysninger om.

Ad 4: Christian Larsen (1850–1928) fra Bellinge, spillemand, komponist og underviser. Søn af gårdejer Lars Christensen, som var sognerådsformand og musiker. Blev optaget på Københavns Musikkonservatorium, hvor han spillede violin hos Valdemar Tofte. Vendte tilbage til Fyn efter et halvt år. Christian Larsen spillede med Niels Jørgensen og i Braga. Med sine 11 børn dannede han et orkester, »Bellinge-Musikanterne«, som spillede underholdningsmusik, Strauss, Lumbye og Christian Larsens egen kompositioner. Med 2 af børnene var hans opførelser af Haydn-trioer meget populære. Han var en yndet underviser i violin og var i kontakt med Carl Nielsen til sin død. Som solist var hans glansnummer Hector Berlioz' Tema med Variationer.¹⁵

Ad 6: Jens Pedersen kaldes også »Søren Pæsens kones Jens«

Ad 7: Jørgen Grønlund, ejer af Mosegaard i Tommerup. Hans arvinger done-rede noder til Odense Bys Museer.

Ad 8: Der må tænkes på Hans Jørgen Hansen, Stenløse, som fejlagtigt er angivet fra Fangel. Uddannet til lærer fra Jelling Seminarium, stiftede Braga, ansat ved skolen i Stenløse 1858–92 efter at have været ansat ved skolen i Freltofte, lærer, kirkesanger og sognerådsformand i Stenløse, spillede klarinet, samlede musikere fra egnen mellem Tommerup og Ellinge, oprettede sognebiblioteket i Stenløse, arrangerede diletantteater, oprettede sangforeninger i Nr. Lyndelse, Stenløse, Fangel og Bellinge.¹⁶

Ad 10: Mads Pedersen (1846–1923), født i Nørre Søby¹⁷, spillemand på violin og kornet, underviste i violin og blæseinstrumenter, men levede af et mindre husmandssted samt produktion af træsko, spillede med Niels Maler. Var medstifter af Nørre Søby Musikforening.¹⁸

Ad 11: Niels Jørgensen, kaldes også Niels Maler, (1835–1915), Nørre Lyndelse, Carl Nielsens far, spillede kornet og violin.

Hertil kan knyttes enkelte andre personer:

Anders Jacobsen (1831–1904), Freltofte, »Blinde Anders«, spillemand, født i Højby, hvor familien i perioder boede på fattighuset. Blev kort efter fødslen blind, boede i en periode hos læreren ved Højby Skole, men købte senere hus i Freltofte Mose, begravet i Nr. Lyndelse, spillede fløjte eller violin, men kunne også spille klarinet, horn og kukker. Han spillede sammen med Niels Jørgensen til baller på egnen, og sammen med Rasmus Pedersen, som også var blind, havde han en duo, som optræder i talrige annoncer. Anders Jacobsen var en kendt spillemand på Fyn, og iflg. *Min fynske barndom* var han også en yndet fortæller af egne fortællinger og eventyr. Carl Nielsen må have været meget inspireret af Blinde Anders, idet han omtaler ham mange steder og sætter ham et musikalsk minde i *Fynsk Forår* i sangen om den blinde spillemand.¹⁹

Anders Peder Nielsen, Ellinge, gift med Maren Kirstine Frandsen. Købte Ellinge Kro i 1879. Den ene del af kroen var ud-

lejet til en købmand, som Carl Nielsen var i lære hos i 2–3 måneder fra 1. maj 1879.²⁰

Carl Nielsen nævner, at der på egnen eksisterede en strygekvartet.²¹ Her kan tænkes på den strygekvartet, som komponisten Thorvald Aagaards far, Anders Hansen (1839–1926), spillede i. Kvartetten hed Ferritslevkvartetten og bestod af

Anders Hansen – primarius
Jørgen Pedersen – gårdejer Cello
Niels Mejerist
Johannes – søn af Niels²²

Eftersom det vides, at Anders Hansen kendte Niels Maler, kan det undre, at nogle af Ferritslevkvartetens medlemmer ikke spillede med i Braga, når de boede på egnen og som Bragas medlemmer var interesseret i anden musik end dansemusik.

Organisatorisk må Braga siges at være af helt privat karakter. Så vidt vides, har de ikke efterladt sig regnskaber, protokoller eller lignende. Den eneste offentlige dokumentation for deres eksistens er omtale af dem i bøger og annoncer for deres koncerter i Fyns Tidende. Braga må være opstået af ren idealistisk interesse for at spille den klassiske musik. Samtidig må de dog have haft et behov for at profilere sig som et seriøst spillende orkester, siden de lader sig fotografere i en tid, hvor det var relativt kostbart. Fotoet har ikke været bragt i avisen sammen med annoncer, har således ikke skulle bruges i reklameøjemed. Nu skal det siges, at fotos i 1870'erne sjældent forekommer i Fyns Tidende. Tegninger er der mange af, men gengivelse af fotos har formodentlig været en for kostbar affære. Opstillingen i fotoet af orkestret med scenetæppet i siderne understreger deres opfattelse af sig selv som et stort koncert-orkester i modsætning til mindre danseorkestre.

Det forhindrede ikke flere af musikerne i at spille spillemandsmusik, det gælder ikke mindst dem, der havde musikerfaget som erhverv. Af de her nævnte personer levede Christian Larsen og Blinde Anders

Musikforeningen Braga ca. 1877/78. – Fotoets karakter signalerer et orkester, der må have opfattet sig selv som et »rigtigt« orkester. Navnet »Braga« havde det fået efter den største skjald i den nordiske mytologi. Carl Niensens fader Niels Maler sidder med sin kornet yderst til højre. Originalfotoet eksisterer ikke mere. (Efter Karsten Eskildsen: *Carl Nielsen – livet og musikken*, 1999)

af deres musikervirksomhed som spille-mænd og undervisere. De øvrige spillede enten udelukkende »con amore« eller havde indtægter fra spillemandsmusik som supplement til andet erhverv.

Koncerter og koncertlokaler

Den 15.1.1875 kunne følgende annonce læses i Fyns Tidende:

Landbomusikforeningen »Brage« giver Tirsdagen den 19de d. M., Aften Kl. 7, Koncert i Verninge Kro. Billetter faaes hos Kjøbmand Esben Christensen og ved Indgangen. Efter Koncerten et Par Timers Dans.

Det er den tidligste annonce for en koncert med Braga. Da den stemmer overens med Carl Niensens udtalelser i *Min*

fynske barndom, at han var 8–9 år gammel, da Braga oprettedes, og med omtale af Lærer Hansen, hvori man skriver, at han oprettede Braga i 1874, må det formodes, at det var den første offentlige koncert med orkestret.²³

Igennem 5 på hinanden følgende år er Bragas koncerter annonceret i Fyns Tidende:

1875: 4 koncerter
 1876: 5 koncerter (den ene aflyst)
 1877: 2 koncerter
 1878: 5 koncerter
 1879: 4 koncerter

De fleste koncerter afholdtes på kroer eller i forsamlingshuse i omegnen af Nørre Lyndelse.²⁴ Undtaget er koncerterne d. 5.4.1875 i Ferritslev øvelseshus og d. 13.1.1878 i Øvelseshuset i Ryslinge. Det var ganske enkelt de rum, hvor mange

mennesker kunne samles på landet. Landsbykirkerne har ikke på den tid været anvendt til ikke-kirkelige formål. De nævnes ikke i annoncer som lokale for koncerter, heller ikke som samlingssted for foredrag, hvor højskoler og missionshuse ofte forekommer.

Ved alle de nævnte koncerter er Braga de eneste medvirkende. Det må formodes, at man har opkrævet entre til koncerterne. Det står direkte nævnt i annoncen for koncerten 19.1.1875 og fremgår indirekte af annoncen for koncerten d. 4.1.1876, idet overskuddet fra koncerten tilfalder familien efter en forulykket jernbanearbejder. Koncerten 4.5.1879 afholdes til fordel for Skyttesagen. I øvrigt var opkrævning af entre i tiden sædvanligt for indendørs arrangementer.

Når et arrangement af Braga annonceres som »koncert«, er der tale om et arrangement udelukkende med musikalske indslag i modsætning til udtrykket »aftenunderholdning« eller »musikalsk deklamatorisk aftenunderholdning«. Her er tale om arrangementer med blandet indhold, som f.eks. når Blinde Anders annoncerer en aftenunderholdning d. 11.11.1883 med et program med 3-stemmige sange, oplæsning af digte og dans bagefter. Uddrag af skuespil kunne ligeledes indgå. Aftenunderholdninger blev populære i København i 1820'erne, hvor publikumstallet til koncerter var for nedadgående, og hvor man derfor forsøgte at tiltrække publikum med indslag af kendte skuespillere fra teatret.²⁵ Disse forhold bredte sig til Fyn, hvor aftenunderholdninger med oplæsning, uddrag af skuespil og korsange var ofte forekommende arrangementer, både i Odense og på landet. De udøvende kunne være professionelle, tilrejsende kunstnere, men også blandt amatører og i sangforeninger findes denne arrangementsform. Når Braga til sine arrangementer hver gang inviterer til »Koncert« er det derfor et signal om, at der udelukkende spilles musik, og at musikken er seriøst prioriteret.

I 16 af disse 20 annoncer nævnes det,

at der efter koncerten er dans. Det var meget udbredt i samtiden. Både Musikforeningen i Odense og de militære korps arrangerede dans efter deres koncerter.²⁶ Endelig var det vel også en måde at samle publikum på.

I det landbomiljø, Braga udspringer af, var den eneste musik uden for kirken spillemandens musik. Hans funktion var at levere musik til procession ved bryllupper og begravelser og at spille til dans ved private fester eller alment tilgængelige fester. Det var den eneste adgang almindelige landboere havde til instrumentalmusik. En stående vending i mange annoncer, f.eks. annoncen i Fyns Tidende for Grundlovsfesten d. 5.6.1879, er: »For god musik og beværtning vil der blive sørget, og om Aftenen Dans paa et dertil anlagt Bræddegulv«. At Braga forsøger noget andet, dels ved at præsentere sig med et navn og at lade sig fotografere, dels ved at kræve af sine lyttere, at de sidder stille og lytter til musikken, må have været nytænkning for landbefolkningen på den tid.

Hvordan Braga blev modtaget, har vi kun Carl Niensens meget positive erindringer om, men indførelse af koncerter faldt ikke altid i god jord. Sangpædagogen Viggo Holm skriver så sent som i 1921 om Musikforeningen af 18.. [desværre ikke nærmere præciseret], at »...de Dage var forbi da Koncerten betragtedes som en Skærsild, man skulle igennem for at komme til Dansen.«²⁷ En 2. violinist i symfoniorkestret på Hindsholm, Gunnar Andersen, siger i forbindelse med 25 års jubilæet i 1958, at »...Vore egne koncerter samler mange mennesker. Selv de, der bare kommer for ballets skyld, har lært at sidde roligt under koncerten. Det er en stor ting, at unge opdrages til at respektere musik.«²⁸ At Braga på trods af tilsvarende ideelle hensigter arrangerer dans efter koncerten har i samtiden været ganske naturligt. Det er det at afholde koncerter, der skiller sig ud fra andre arrangementer blandt landbefolkningen.

Hvor oprettelsen af Braga kan dateres nogenlunde præcist, er det sværere at

Landbomusikforeningen „Brage“

giver Tirsdagen den 19de d. M., Aften Kl. 7.
Koncert i Verving Kro. Billetter faaes hos
Kjebmand Esben Christensen og ved Ind-
gangen. Efter Koncerten et Par Timers Dans.

Den første annonce i Fyns Tidende den 15. januar 1875 for en Braga-koncert. Gennem annoncerne i aviserne er det muligt at kortlægge tidens koncertaktiviteter, og Braga er blandt de tidligste musikforeninger på Fyn uden for Odense, som annoncerer.

vurdere, hvor længe Braga eksisterede. D. 21.3.1882 annonceres i Fyns Tidende for en koncert i Højby forsamlingshus til fordel for et af Bragas medlemmer. I modsætning til alle andre koncertannoncer, fremgår det ikke direkte, at Braga spiller, men mellem afdelingerne er der annonceret oplæsning af et af dets medlemmer, lærer Kristensen fra Tommerup. Først i 1898 findes der igen annoncer for Braga, hvor orkestret d. 27.2.1898 spiller en koncert efter en dilettant forestilling i Ubberud forsamlingshus. Ellers er sporrene sporadiske. Stenløse sangforening annoncerer en koncert sammen med Braga (stavet Brage) d. 12.1.1909. I Stenløse sangforenings protokol findes bemærkninger om udgifter i forbindelse med koncerter med Braga (stavet Brage) i perioden 1910–1914.²⁹ Blandt koncertprogrammerne på Det Kongelige Bibliotek findes fra 1907 et program for en koncert i Stenløse Forsamlingshus med orkestermusik og fra 1918 og 1919 programmer, hvor arrangementet kaldes »Stor Orkester-Koncert«, men om det har forbindelse til Braga, har ikke kunnet konstateres.

I 1893 eksisterer en anden forening med navnet »Brage«, som holder til i Odense. Den indkalder til maskerade, bal og generalforsamling,³⁰ men den forening har tilsyneladende ikke koncerter. Blandt bestyrelsesmedlemmerne, som nævnes i en af annoncerne, er der heller ikke sammenfald med Braga.

Nodebøgerne og deres repertoire

Bragas nodebøger, som i dag findes i samlingerne på Carl Nielsen Museet i Odense, rummer såvel håndskrevne nodebøger fra det tidlige Braga, som nodebøger, der består af sammenhæftede, trykte noder. Deres proveniens kan henføres til to gaver til museet.

I januar 1958 modtog museet 15 spillebøger med håndskrevne noder, fordelt i to sæt med forskelligt repertoire. De er doneret af Gårdejer W. Grønlund fra Tommerup, som er efterkommer af Jørgen Grønlund, en musiker i det tidlige Braga. Hans navn står på stemmerne i begge sæt. Af takkebrevet til W. Grønlund fremgår det, at noderne har været anvendt af Braga.³¹

Museet modtog i 1992 den anden donation af Elisabeth Hansen, hvis far, Morten Larsen, var søn af Christian Larsen, som var medlem af Braga. Denne donation er af meget blandet art med både håndskrevne og trykte noder, men interessen samler sig her om et sæt af 4 nodebøger, hvor Bragas navn står på 2. violinstemmen. Hertil kommer en nodebog med Christian Larsens melodier (12 sider), en nodebog, dateret »1862« med titlen: »Originale Noder af Carl Niensens far Niels Maler – Nr. Lyndelse«, som har tilhørt Jens Pedersen, Birkende Mark (der kan være tale om den Jens Pedersen, som spillede med i Braga). Desuden findes originalen til Højby Skyttemarch samt mange forskellige trykte noder til dansemusik for salonorkester samt noder i marchformat. Repertoiret for salonorkester kan dateres helt frem til 1930'erne. At samlingen har været i Christian Larsens eje, er ikke ensbetydende med, at Braga har brugt den, idet orkesternoderne ligeså vel kan have været spillet af Christian Larsens orkester: Bellingemusikanterne.

Om Bragas erhvervelse af noderne kendes ikke meget. Carl Nielsen nævner i *Min fynske barndom*, at lærer Hansen »...havde købt en hel Del Nodebøger for mindre Orkester efter en afdød Musikdirektør

Büchler, der havde haft sin Virksomhed i Odense.«³² Johan L.A. Büchler (1835–1896) var klarinettist ved Odense Teater i ca. 40 år og i perioder dirigent.³³ De trykte noder på Carl Nielsen Museet stammer formodentlig herfra og de håndskrevne noder kan have relationer til teatret, idet en af komponisterne August Simon (f. 1831) var fløjtenist ved Odense Teater i 30 år og som Büchler også dirigent.

Af donationerne kan 3 sæt nodebøger således relateres direkte til Braga: 2 sæt håndskrevne nodebøger [her benævnt A og B] samt 1 sæt nodebøger med sammenhæftede, trykte noder [C]. For en nærmere redegørelse for nodebøgerne og deres indhold henvises til bilag 2.

Som repertoiret fremgår af disse tre sæt nodebøger, er det overvejende den lettere del af det klassiske repertoire, Braga spillede. Komponister som H. C. Lumbye og Johann Strauss er rigt repræsenteret med henholdsvis 13 og 6 kompositioner. De 75 værker viser alligevel en vis alsidighed, idet de er komponeret af 35 forskellige komponister, og heraf er kun 12 komponister repræsenteret med mere end 1 komposition. En liste over komponister med mere end 1 komposition i disse nodebøger ser således ud:

H. C. Lumbye: 13 kompositioner
 Joh. Strauss d.y.: 6 kompositioner
 Jos. Gungl: 4 kompositioner
 C. Larsen: 3 kompositioner
 Joh. Gungl: 2 kompositioner
 D. F. E. Auber: 2 kompositioner
 J. Rastrelli: 2 kompositioner
 G. Rossini: 2 kompositioner
 A. F. Lincke: 2 kompositioner
 C. Faust: 2 kompositioner
 F. Kuhlau: 2 kompositioner
 A. Boieldieu: 2 kompositioner
 W. A. Mozart: 2 kompositioner

Fordeles repertoiret på genrer, ser det således ud:

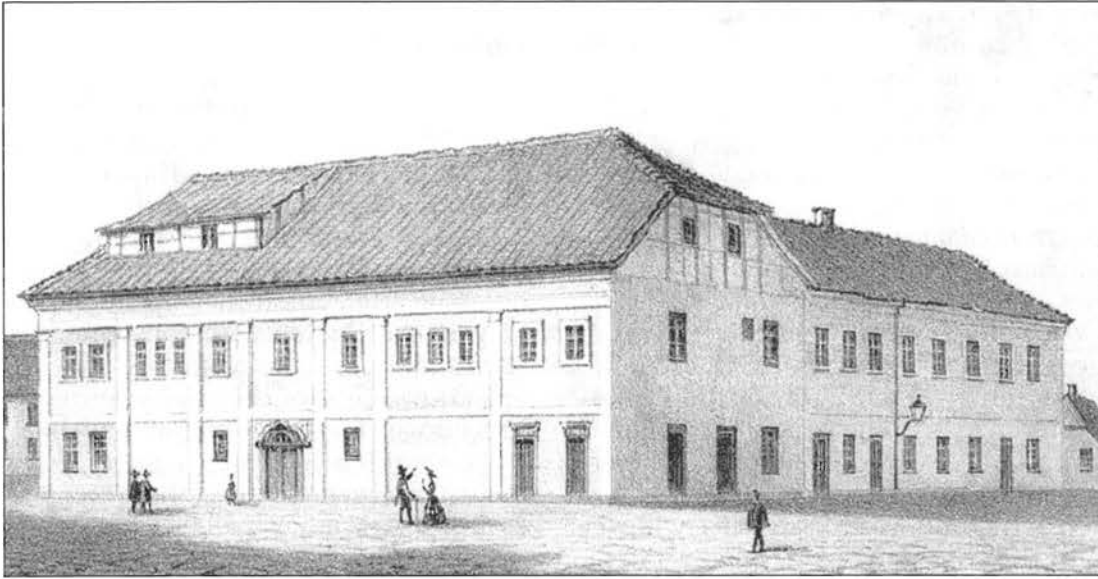
potpourri over eller uddrag af opera, operette eller ballet: 21

marcher eller anden militærmusik: 10
 valse: 11
 polkaer: 7
 galopper: 5
 polka mazurka: 1
 anden dans: 6
 andre orkesterstykker: 14

Som det fremgår, udgør teaterrepertoiret en stor del. En direkte forbindelse mellem det repertoire, som opføres i samtiden i Odense, og de værker, der findes i Bragas nodebøger, kan kun i få tilfælde konstateres. *Drømmebilleder* og *Champagnegalop* af H. C. Lumbye, ouverturen til *Preciosa* af C. M. Weber, musikken til *Elverhøj* af F. Kuhlau, opført i Odense af Georg Lumbye d. 15.9.1878, og ouverturen til *Den hvide Dame* af F. Boieldieu, der blev opført af gøgleren Ferdinand d. 29. og 30. september 1878. Lumbye og Kuhlau musik har været alment kendt musik og tilgængelig på tryk på den tid, så at det findes i Bragas repertoire, kan ikke siges at være direkte inspireret af lokale opførelser. Anderledes forholder det sig med ouverturen til *Den hvide Dame* af F. Boieldieu. Den findes ikke blandt de nummererede kompositioner i nodebøgerne, sæt B, men findes blandt 4 unummerede kompositioner bagest i bøgerne. Det kunne tyde på, at den er kommet til på et senere tidspunkt, muligvis inspireret af Ferdinands opførelse.

Blandt komponister og arrangører er der et vist lokalt islæt, idet en af Bragas musikere, Christian Larsen, også figurerer som komponist til 3 kompositioner. Også hans kompositioner står alle i nodebøgerne uden for det nummererede materiale og kan således være kommet til senere. *Jubilæumsmarchen* af ham i sæt B er direkte tilegnet Braga. Desuden står A. Simon som arrangør af balletten til *Elverhøj*. August Simon var arrangør af en lang række populære koncerter i 1878 i Odense med navnet »Concert a la Boulevard« og fløjtenist og dirigent ved Odense Teater.

En stor del af repertoiret udgøres af dansene, i alt 30 kompositioner. Hvor

Odense Teater på Sortebrødre Torv. Teatret var den tids førende kulturinstitution på Fyn og blev også anvendt af tilrejsende musikere og sangere til koncerter. (Litografi fra midten af 1800-tallet. Efter I kunsten kan livet kendes. Odense Teater i 200 år, 1996)

meget af den musik, der har været danset til, er vanskeligt af afgøre. Man kan have danset vals til *An der Schönen blauen Donau* af Johann Strauss på Rolighedskroen, men det må nok antages, at orkestret har haft et mere traditionelt spillermandsrepertoire til at varetage musikledsagelse til dans efter den egentlige koncert.

I nodebøgerne forekommer desværre ingen dateringer, men de to håndskrevne sæt nodebøger må have været anvendt i 1870'erne dersom de to værker, Carl Nielsen konkret nævner: Aubers *Den stumme i Portici* og H. C. Lumbyes *Dagmarvals* findes i henholdsvis sæt A og sæt B.³⁴

Musiklivet omkring Braga

Odense Teater er på den tid den dominerende kulturelle institution på Fyn. Forestillingerne her spænder fra traditionelt skuespil med talt dialog til forestillinger med sange, det være sig vaudeviller, syngespil, folkekomedier med sange eller operetter af f.eks. Offenbach. Tea-

retret må have haft et kor tilknyttet, idet Fyns Tidende d. 24.12.1874 efter den almindelige annoncering af teatrets forestillinger annoncerer efter flere sangere og sangerinder til koret. Med tilrejsende gæstesolister blev enkelte operaer opført, f.eks. Giuseppe Verdis *La Traviata* d. 22.6.1880, Charles Gounods *Faust* d. 21.6.1881, men 1870'ernes repertoire er overvejende lystspil og komedier.

I flere tilfælde påpeges i annoncerne, at man har blikket åbent for udviklingen i Europa, f.eks. skrives i forbindelse med en opførelse af *Orpheus i Underverdenen* af Offenbach, at »...Stykket gives med de forandringer og de ny af Offenbach komponerede Musiknummere, hvormed det nu opføres paa Gaité-Theatret i Paris.«³⁵ Af andre annoncer fremgår, at teatret ønsker at profilere sig som et moderne teater, der spiller det nye repertoire fra populære teatre i København som Casino.

Teatret havde en anden meget væsentlig funktion i musikmiljøet. Her var en koncertsal til lokale musikkræfters initiativer eller tilrejsende musikere og san-

gere. I Fyns Tidende findes annoncer for Georg Lumbyes koncert d. 15.9.1878. Pianisten Hans von Bülow³⁶ spillede på Odense Teater d. 20.4.1882, og kongelige svenske og danske operasangere opførte Gaetano Donizettis opera *Regimentets datter* d. 27.6.1879 og Giuseppe Verdis opera *Troubadouren* d. 28.6.1879. Operasangere, balletdansere og skuespillere fra Det Kongelige Teater var ofte gæster på Odense Teater, og italienske operasangere giver koncert i Odense d. 12.5.1882.

En anden væsentlig institution i musiklivet, Odense Musikforening, blev oprettet i 1866 som afløser for Musikforeningen af 1856. Fra 1874 var organisten ved Skt. Knuds Kirke, Carl Larsen, blevet dirigent i foreningen og med ham fik foreningen en opblomstringstid frem til århundredskiftet. Der blev afholdt 4 koncerter om året, og det repertoire, man spillede, var det romantiske repertoire. Fra 1872 og ca. 10 år frem havde foreningen ikke noget orkester, idet musikerne fra militæret, som udgjorde en grundstamme i orkestret, ikke længere ville spille uden betaling. Herefter begrænsedes foreningens repertoire til kor- og kammermusik.³⁷ De havde stor betydning lokalt med formidling af et andet repertoire end den populære dansemusik, men set i det samlede billede, der kommer til udtryk via annoncering, stod de ikke alene som formidlere af den klassiske tradition. De tilrejsende solister eller ensembler udgør et særdeles væsentligt alternativ på kammermusikkens område.

Odense har på det tidspunkt mange koncertlokaler: Rådhusalen, Industriforeningens sal, Larsens Hotel, Balsløvs Hotel, Folketeatret, Odense Klubs lokaler og kirkerne Skt. Knuds Kirke og Frue Kirke, og de blev ofte brugt til klassiske koncerter. Skt. Knuds Kirke har en særlig position, hvor kirkens organist, Carl Larsen, selv giver koncerter, arrangerer koncerter med andre musikere, eller opfører større korværker med Odense Musikforening.

Det repertoire, som præsenteres i disse

lokaler, er ikke det lette, underholdende repertoire. Ved en koncert i Frue Kirke d. 18.7.1878 med kongelige operasangere Fru og Hr. Erhardt-Hansen samt kirkens organist Attrup synges og spilles værker af Händel, Bach, Kuhlau, Haydn, Mendelssohn, Gounod og Schubert,

Hvor musikforeningen, kirkerne, teatret og private arrangører afholder egentlige koncerter, findes der herudover en lang række forlystelsesetablissementer, såvel indendørs som udendørs, som enten arrangerer koncerter eller fungerer som koncertlokale: Pantheon, Carlshaab Have, Flakhaven, Fruens Bøge. Regimentsmusikken i Odense havde en del koncerter i Flakhaven. Ligeledes findes koncertserier. Et eksempel herpå er følgende annonce:

Concert i »Carlshaab« afholdes Fredag aften den 20. Juli fra Kl. 8 til Kl. 10½ med forstærket Orkester. Scheiber.³⁸

Det blev til en række af 8 koncerter med nogenlunde samme annonce frem til d. 9.9.1877. På tilsvarende måde afholder en herre, A. Simon³⁹, ikke mindre end 32 »Concert a la Boulevard« i Larsens Sal i Odense i perioden fra d. 24.9.1877 til d. 10.10.1878.

Koncerter forekommer endvidere også under annoncer for dyrskuer og tivoliagtige arrangementer. For eksempel inviterer en Carl Petersen i Fyns Tidende d. 18.8.1879 til

»Concert fra Kl. 8.
Forevisning af Taagebilleder
ved hjælp af et kort [?]
Hydro-Oxygen-Gas-Apparat.
Første Afdeling Kl. 9½
Anden Afdeling Kl. 10½.«

Et andet eksempel er d. 5.11.1876, hvor der annonceres for »stor Koncert og Forestilling af Variete-selskabet fra Sommerlyst i Kjøbenhavn og Kystpavillonen i Aarhus.« De medvirkende er en karakter-sanger og danserinde, en chansonette, en amerikansk negerkomiker, en tyrolersan-

ger, en citarspiller, endnu en danser samt en pianist og violinist.

For disse koncerter er programmer ikke annonceret, og derfor kan repertoireet ikke konstateres med sikkerhed, men af annoncerens formulering og set i forhold til antallet af koncerter og som i ovenstående tilfælde af de medvirkende, vil et kvalificeret bud være, at repertoiret har hørt til i den lettere genre. Det at afholde koncert ser ud til at have været så populært, at de fleste arrangementer i den mere forlystende afdeling måtte indeholde en koncert for at lokke folk til.

Når man tager i betragtning, at Odense i 1880 havde 20.804 indbyggere,⁴⁰ må det siges, at Odense havde et meget aktivt og varieret koncertliv. Helt anderledes ser det ud på landet. Her er det offentlige musikliv begrænset til musikalske bidrag ved fester i forbindelse med nationale mærkedage, f.eks. Isteddagen eller Grundlovsdag, eller egentlige folkefester og skovballer. Om de musikalske indslag afslører annoncerne ikke andet end at »for god musik og beværtning vil der blive sørget«. Hvem der spillede ved disse arrangementer, kan man kun gætte på. En bemærkning om de musicerende er f.eks. d. 23.5.1881: »Et Musikkorps vil musicere paa Festpladsen«. Man må formode, at det er lokale spillemænd, der er engageret til musikken.

I samtiden har man vidst, at der ikke var mange koncertmuligheder for landbefolkningen. På Odense Teater har man i perioden haft »Forestilling for Landboere«, hvor tidspunktet for arrangementet var om eftermiddagen, så landbefolkningen havde mulighed for at deltage. Samme ide tages op af A. Simon, der d. 2.10.1878 inviterer til »Concert a la Boulevard for Landboere«.

Det ser ud til at Braga fik meget stor betydning for musikudøvelse på landet. At Braga i 1875 begynder at afholde koncerter, må siges at være bemærkelsesværdigt. Ganske vist er deres repertoire i den lettere genre, men at der på den tid findes en musikforening på landet, der afholder koncerter, er ikke almindeligt.

Der fandtes andre orkestre før dem, men de hørte til i byerne. En oversigt over musikforeninger i provinsen findes i »Dur og Moll Musik-kalender« fra 1888 og alle de 20 nævnte musikforeninger er hjemmehørende i større byer.⁴¹ Odense havde Musikforeningen. I Svendborg var der omkring 1870 ikke mindre end 3 orkestre: Jørgen Malling og Hans Petersens Orkester, C. C. Bolmanns musikforening og H. M. Smiths musikforening. På landet var der kun Asperup kvartetten, som dannedes i 1860'erne og efter en pause opstod igen i 1882, og Jensbjerg musikken fra 1876.⁴²

Gennemgangen af annoncer har vist, at mange orkestre opstod på landet i årene efter 1880. Hvor der ikke var nogle orkestre uden for Odense i perioden 1873–1875, var der i perioden 1877–1879 3 andre orkestre: J. Hansens orkester, Ørsbjerg, d. 13.3.1878, Rasmussens musikforening, koncert i Bred d. 31.3.1878, Musikforeningen »Urion«, Stubberup 23.11.1879.

Efter 1880 er fundet koncertannoncer for 20 forskellige orkestre eller musikforeninger på landet:⁴³

Kværndrup Musikforening (annonce for koncert 1.1.1880)
 Windfelts orkester (4.7.1880)
 Scheibers orkester (15.11.1881)
 Stillebæk sangforening (29.5.1882)
 Rynkeby og Vinderup sangforening (26.7.1882)
 Salskovs orkester, Assens (10.9.1882)
 Musikforening (Verninge) (5.11.1882)
 Kværndrup orkester og Ringe Sangforening (11.3.1883)
 Bogense Sangforening (21.5.1883)
 Musikforeningen [Højby eller Stenløse?] (12.11.1883)
 Vends Herreds musikkorps og Brendrup sangforening (5.2.1888)
 Nørre Lyndelse Sangforening og Havndrup Sangforening (10.6.1888)
 Rønninge Sangforening (6.7.1888)
 Vends Herreds Musikkor (10.9.1888)
 Verninge sangforening med strygekvartet (15.1.1893)

N. Søby sangforening (opfører violin-koncert 5.3.1893)
Aarslev sangforening med strygekvintet (12.3.1893)

Hertil kommer annoncer for koncerter med militære korps og koncerter, hvor orkestret ikke nævnes ved navn, men blot kaldes »et større orkester«. ⁴⁴ Endvidere fortælles det om Thorvald Aagaard, Ryslinge, at han i 1907 oprettede orkestret Fynske Musikantere efter inspiration fra Braga. ⁴⁵

De mange nye orkestres opståen kan nok ikke alene tilskrives Braga. Der kan peges på andre tendenser i tiden. I 2. halvdel af 1800-tallet opstår mange kulturelle, religiøse og politiske foreninger. Før grundlovens vedtagelse i 1849 havde borgere ret til at danne foreninger, men disse kunne til enhver tid opløses af regeringen. Efter 1849 kan en forening kun opløses ved dom. Retten til foreningsdannelse eksisterede således allerede, men i årene efter grundlovens vedtagelse sker en stor opblomstring af foreningslivet. Mange politiske foreninger opstår, og lejevibiblioteker og læseforeninger etableres. På landet får de kirkelige bevægelser tag i befolkningen med grundtvigianismen fra 1840'erne og Indre Mission fra 1861. Den første folkehøjskole starter i 1844 i Rødding. Snart følger oprettelse af mange andre højskoler, og højskolebevægelsens ideal om uddannelse af landbefolkningen efter N. F. S. Grundtvigs tanker får stor betydning for lokalsamfundet omkring højskolerne i form af oplysende foredrag for andre end skolens elever. Meget tyder på, at der i befolkningen er overskud til og interesse for at beskæftige sig med andet end de mest basale behov.

Konklusion

I indledningen er fremsat 3 årsager til interessen for Braga: Carl Nielsen relationen, nodebøgernes eksistens og et tidligt

eksempel på en amatørmusikforening blandt landbefolkningen.

Med hensyn til det første punkt må Braga have haft stor betydning for Carl Nielsen. Han nævner orkestret i mange sammenhænge og omtaler det meget positivt. Hans erindringer om orkestret er imidlertid kun delvis rigtige. Han nævner to konkrete kompositioner: Aubers *Den stumme i Portici* og H.C. Lumbyes *Dagmarvals* og om repertoiret, at der i nodebøgerne fandtes »Danse, Ouverturer, Potpourrier og Symfonier eller Satser af Symfonier af Mozart, Haydn og andre Klassikere«. ⁴⁶

De to værker, som nævnes ved navn, er blandt det repertoire, som findes i nodebøgerne, så dér husker han rigtigt, men med hensyn til det klassiske repertoire er hans erindring mere tvivlsom. Ganske vist findes i repertoiret ouverturer til henholdsvis *Figaros Bryllup* og *Don Juan* af Mozart, men der forekommer i de undersøgte nodebøger ikke andre værker af Mozart og slet ingen af Haydn eller Beethoven. Ligeledes er der heller ikke, fundet symfonier eller satser af symfonier i materialet. Repertoiret er præget af det populære i tiden, Strauss- og Lumbyekompositioner er rigt repræsenteret, så Carl Niensens kendskab til det klassiske repertoire fra tiden på Fyn kan ikke alene relateres til Braga.

Bragas betydning for Carl Nielsen og samtiden skal ses i den holdning til musikvirksomhed på landet, som Braga repræsenterer. De mødtes for at tilegne sig musikken, de lod sig fotografere, de havde en seriøs holdning til at udføre musikken ved at afholde prøver på værkerne før koncerten, og med den seriøse holdning etableredes en koncertradition i et landbomiljø, hvilket på det tidspunkt var ret usædvanligt.

Bilag 1: Kildesøgningen

Den væsentligste kilde til undersøgelsen er de nodebøger, som Carl Nielsen Museet /Odense Bys Museer fik foræret i henholdsvis 1958 og 1992. Der findes 3 sæt nodebøger – 2 håndskrevne sæt og 1 sæt af ind-

bundne trykte noder – som med sikkerhed stammer fra Braga. Hertil kommer en stor mængde trykte noder, 2 store plastikposer, som ikke med sikkerhed kan tilskrives Braga, idet de har tilhørt en af musikerne, Christian Larsen, som havde megen anden musikalsk aktivitet end Braga.

Desuden findes få håndskrevne nodebøger indeholdende et mere spillemandsagtigt repertoire, som ligeledes stammer fra Christian Larsen.

Udtalelser om Braga af Carl Nielsen findes først og fremmest i *Min fynske barndom*, men også i andre selvbiografiske udtalelser. I litteraturen omkring Carl Nielsen og i generel litteratur om musiklivet på Fyn kan mere materiale findes.⁴⁷ Selv om der tilsyneladende er mange kilder er de ikke særlig udtømmende, da de ofte citerer Carl Nielsens *Min fynske barndom*. I søgning efter nyt materiale rettede jeg henvendelse til Landsarkivet for Fyn samt 19 lokalhistoriske arkiver fra området syd for Odense. Her var der ikke nye samlede beskrivelser af Braga at hente.

Med hensyn til orkestrets medlemmer er den væsentligste kilde et foto, som har været bragt i Fynske Arbøger. Flere personer er omtalt i generelle tekster om Braga, og Dansk Folkemindesamling i København har materiale om enkelte personer i form af avisudklip i deres arkiv. Litteratur om Stenløse skole gav informationer om Bragas stifter – lærer Hansen. Min henvendelse til de lokalhistoriske arkiver på Fyn skaffede nyttige informationer om enkelte af Bragas medlemmer. Materiale om orkestrets organisation som regnskabsbøger, protokoller m.v. findes ikke for de tidlige år, men i protokoller og regnskaber fra Stenløse sangforening i Stenløse Sogns Lokalhistoriske Arkiv findes henvisninger til koncerter med Braga fra 1909 til 1914.

Orkestrets musikalske repertoire kan ses gennem de forømtalte nodebøger på Odense Bys Museer. Egentlige koncertprogrammer fra Braga findes først efter 1900. Hvornår orkestreret startede samt antallet af deres koncerter, har kun kunnet dokumenteres ved en gennemgang af Fyns Tidende, hvor man kan finde Bragas egne annoncer for deres koncerter. Da der ikke findes regnskaber, foreningsberetninger eller lignende fra Bragas tidligste periode, er disse annoncer eneste kilde til omfanget af koncerter. Fyns Tidende er en venstreavis i modsætning til Fyens Stifttidende, som er konservativ, og derfor er det nærliggende at antage, at annoncer fra Braga ville blive indrykket i Fyns Tidende. Stikprøver har vist, at nogle af Bragas annoncer også er trykt i Fyens Stifttidende, men da der ikke er fundet annoncer i Fyens Stifttidende som ikke også findes Fyns Tidende, er det kun sidstnævnte avis, der har været gennemgået systematisk. Annoncesøgningen er planlagt på den måde, at jeg har gennemgået hele årgangen af Fyns Tidende de år, hvor der regelmæssigt findes koncerter samt hele årgange 3 år før første koncert samt 3 år efter sidst fundne koncert. Frem til 1903 har hvert 5. år været gennemgået.

Den etablerede del af det fynske musikliv i sidste halvdel af forrige århundrede er beskrevet i jubilæumsbøger for Odense Musikforening og i litteraturen om Odense Teater.

Spillemandsmusikken er ligeledes beskrevet mange steder. Sybille Reventlows bog om musiklivet på Fyn i perioden fra ca. 1770 til ca. 1850 er overvejende koncentreret om musiklivet på godserne og musiklivet i Odense. Den væsentligste kilde til for-

ståelsen af det musik- og kulturliv, som Braga indgår i, er derfor de samtidige avisers annoncer. Her findes annoncer for forskellige koncerter og arrangementer: musikforeningens koncerter, skovfester, grundlovsfester, militærorkestres koncerter, skyttefester, koncerter med sangere fra udlandet på gennemrejse m.v. Det er i det felt mellem spillemandsmusikken, den populære musik i samtiden og det mere etablerede musikliv i Odense, at Braga opstår.

Bilag 2: Nodebøgernes indhold

Sæt A.

Sættet indeholder 9 spillebøger: »Flauto«, »Clarinetto 1.mo«, »Cornet 1.mo«, »Cornet 2do«, »Trombone«, »Violin 1mo«, »Violin 2do«, »Viola«, »Basso«. Nodebøgernes størrelse er 33,5x27 cm. Der findes ingen dateringer. På etiketten til alle spillebøger er med blæk skrevet »J. Grønlund/Mosegaard«. Han var medlem af orkestreret og han boede på Mosegaard. På forsatsen af fløjtestemmen er anført et lille regnskab for indbinding:

»Noderne = Kr. 4,75 Øre
Indbundne til 9 Bøger Kr. 9.00 Øre
9 Bøger har altsaa kostet 13 Kr. 75 Øre
er = I Kr. 53 Øre Pr. Bog«

Nodebøgerne er skrevet med mange forskellige hænder, feks. er nodebogen til 1. violinen skrevet med 11 forskellige hænder. Enkelte steder findes blanke nodesider og i de enkelte nodebøger er hverken nummerering eller rækkefølge helt identisk. Dette samt indbindingen tyder på, at noderne tidligere har ligget i mindre hefter á 2 til 10 kompositioner.

Indhold af sæt A, registreret efter Violin 1mo:⁴⁸
nr. 1: Af operaen Die neue Fandion Moderato og Allegretto v. Schäffer.⁴⁹
nr. 2: Romance »Hilsen til Hjemmet« F. P. Hansen.
nr. 3: Das Bild der Rose. Andante v. Reichardt.⁵⁰
nr. 4: Fest Polonæse af Löwenbach.
nr. 5: Mälitäre Festklänge Marsch af Fans.
6: 1. Sorgenbrecher Valzer Strauss.⁵¹
6: 2. Sirenen Galop v. Jos. Gungl.⁵²
6: 3. Abschied von Berlin J. Gungl.⁵³
nr. 6: Ungarischer Marsch af Gungl.⁵⁴
nr. 7: Ouverture La Dieu la Bajadera af Auber.⁵⁵
nr. 8: Duet af Op. Salvator Rosa af Rastrelli.⁵⁶
nr. 9: Steirske Dandse af Lanner.⁵⁷
nr. 10: Marsch og Chor af Op. »Beleiringen af Corinth« af Rossini.⁵⁸
nr. 11: Retour Vals af J. Gungl.⁵⁹
[u. nr.] Anna Polka af H.C. Lumbye.⁶⁰
nr. 12: Salut til Aug. Bournonville. Galop af H.C. Lumbye.⁶¹
nr. 13: Kong Christian allegro Maestoso.
nr. 14: Rossini: Duetto, af Op. Othello.⁶²
nr. 15: Chor et Barkorole af Op. Salvator Rosa af Rastrelli.⁶³
nr. 16: Freikuglen Quadrille af Ch. Voss.⁶⁴
nr. 17: Sølvbryllup Quadrille af H.C. Lumbye.⁶⁵
nr. 18: Quadrille de les Lanciers.
nr. 19: Dagmar Vals A.F. Lincke.⁶⁶
[u nr.] Faust Galop af Carl Ericksen.⁶⁷
nr. 20: Immortellen Vals af J. Gungl.⁶⁸

- nr. 21: Drømmebilleder Fantasie af H.C. Lumbye.⁶⁹
 nr. 22: Jubilæums Marsch af C. Faust.⁷⁰
 nr. 23: Dagmar Polka af H.C. Lumbye.⁷¹
 nr. 24: Grundlovs Hymne af Georg Lumbye.⁷²
 nr. 25: Den 15de August Polka af H.C. Lumbye.⁷³
 nr. 26: Vals af N. Nielsen – Introduktion.
 nr. 27: Il Bacio Concert Vals af L. Arditi.⁷⁴
 nr. 28: Fantasie over svenske Nationalsange af A.F. Lincke.⁷⁵
 nr. 29: Fredericia Sejers Reveille (6. juli).
 [u. nr.]: Morgenstemning Vals af Chr. Larsen Bellinge.⁷⁶
 [u. nr.]: Fest Marsch af Chr. Larsen.⁷⁷

Sæt B.

Sættet indeholder 6 nodebøger: »Violino 1mo«, »Violino 2do«, »Viola«, »Basso«, »Flauto«, »Klarinetto«. Størrelsen på nodebøgerne er 33,5×25,5 cm. Der findes ingen dateringer. 1. violinen er skrevet med 2 hænder. Fra 60 til 100 nodesider bagest i nodehæfterne er ubeskrevne. På etiketten til alle nodebøger står: »J. Grønlund/Mosegaard«. I fløjtestemmen findes enkelte spilletekniske anvisninger skrevet med blyant.

Indhold af sæt B, registreret efter Violin 1mo:

- nr. 1: Revue Marsch af C. Faust (tilegnet Generallieutenant Sannonoff og den 25de Division).⁷⁸
 nr. 2: Champagnegalop af H. C. Lumbye.⁷⁹
 nr. 3: Finsk Rytteri Marsch.
 nr. 4: Nordisk Fostbrødre Galop af H. C. Lumbye.⁸⁰
 nr. 5: An der schönen blauen Donau Vals af Joseph Strauss.⁸¹
 nr. 6: Balletten i Elverhøj af Kuhlau arr. af A. Simon.⁸²
 nr. 7: Pariser Indtogs Marsche.
 nr. 8: Drømmebilleder Fantasie af H. C. Lumbye.⁸³
 nr. 9: Alice Polka af H. C. Lumbye.⁸⁴
 nr. 10: Helga Polka Mazurka af H. C. Lumbye.⁸⁵
 nr. 11: Wally Polka af H. C. Lumbye.⁸⁶
 nr. 12: Anna Polka Mazurka af H. C. Lumbye.⁸⁷
 nr. 13: Museums Quadrille af Joseph Riscner.
 nr. 14: Potpourri over Fredmans Sanger af C. C. Møller.⁸⁸
 nr. 15: Ouverture til Op. »Den Stumme i Portici af Auber.⁸⁹
 nr. 16: Ouverture til »Preciosa« af C. M. v. Weber.⁹⁰
 nr. 17: Fantasie af Sommerlath [overklæbet].
 [u. nr.]: »Ouverture Den hvide Dame« v. Boieldieu.⁹¹
 [u. nr.]: Ouverture »Calife de Bagdad«.⁹²
 [u. nr.]: Elverhøj af Fr. Kuhlau.⁹³
 [u. nr.]: Jubilæums marsch / (tilegnet Musikforeningen »Braga«) af Chr. Larsen Bellinge.⁹⁴

Begge de håndskrevne stemmesæt, som med stor sandsynlighed har været anvendt af Braga, er skrevet af flere forskellige personer, men det er kendetegnende, at nodeskriften er påfaldende professionel. Nodeskriverne må have været rutinerede nodeskivere, hvilket er overraskende i et landsbymiljø.

Sæt C.

Samlingen rummer 4 nodebøger: violin 1, violin 2, trompet og basun. Nodebøgenes størrelse er 27,5×19 cm. Bragas navn står på 2. violinstemmen. Repertoiret i nodebøgerne i sæt C er her registreret efter violin 1:

- Odeon 102. W. A. Mozart: Ouverture aus Die Hochzeit des Figaro.⁹⁵
- Odeon 120. C.M. v. Weber: Die Freischütz. Ouverture.⁹⁶
- Odeon 70. C.M. v. Weber: Potpourri aus: Die Freischütz.⁹⁷
- Odeon 130. W. Balfe: Ouverture zur Oper Die Zigeunerin.⁹⁸
- Odeon 62. W.A. Mozart: Potpourri Don Juan.⁹⁹
- Odeon 53. J. Strauss: Morgenblätter Waltzer.¹⁰⁰
- Odeon 81. J. Strauss: An der Schönen blauen Donau.¹⁰¹
- Odeon 1. Joh. Strauss: Prinz Methusalem.¹⁰²
- Odeon 149. Louis Roth: Pagenstreichle, Polka francaise.¹⁰³
- Odeon 13. Fr. v. Suppé: Teufels Marsch.¹⁰⁴
- Odeon 38. Joh. Strauss: Wiener Blut Walzer.¹⁰⁵
- Odeon 135. Joh. Strauss: Frühlingstimmen op. 410.¹⁰⁶
- Odeon 8. Eduard Strauss: Teufels Quadrille.¹⁰⁷
- Odeon 109. Konradin Kreutzer: Das Nachtlager in Granada.¹⁰⁸
- Odeon 32. F. Bendel: Andante favori op. 14, no 1 arrangiert von A. Parlow.¹⁰⁹
- Odeon 250. C.M. v. Weber: Jubelouverture.¹¹⁰
- Odeon 252. C.M. v. Weber: Oberon Ouverture.¹¹¹
- Odeon 251. V. Bellini: Norma Ouverture.¹¹²

Odeon var en nodeserie for salonorkesterbesætning, som kunne købes for forskellige besætninger. Den blev udgivet af Aug. Crantz i Hamborg.¹¹³ Repertoiret er som der står på en reklamebagside for serien: »Sammlung der beliebtesten Ouverturen, Entre-arts, Potpourris, Tänze, Märsche, Salon- und Concertstücke (mit und, ohne Soli einzelner Instrumente) für kleines (6- bis 17-stimmigen) Orchester.« Den obligatoriske besætning var 2 violiner, bratsch, kontra-bas, fløjte og klarinet, de resterende instrumenter ad libitum: 2. klarinet, obo, fagotter, horn, trompeter, basun, lille tromme og cassa (formodentlig stortromme). Serien er således arrangeret, at det er muligt at variere sin besætning fra 6 til 17 stemmer!

I mere professionelle kredse forestiller man sig vel næppe, at man ville opføre klassiske værker i ikke original besætning, men for det første har det ikke været muligt at samle et tilstrækkeligt antal musikere til fuld besætning, og for det andet så man ikke med nutidens øjne på originalitet i besætningen. Det er en praktisk anvendelig udgivelse, hvor brugsværdien er vægtet højere end fornemmelser for originalitet, og hvor melodien er højere prioriteret end akkompagnementet – en mulig reminiscens fra spillemandsrepertoiret, hvor melodien ofte spilles uakkompagneret.

I sæt C er et enkelt af værkerne problematisk med hensyn til mulig anvendelse af Braga før 1884, idet nr. 12 Johann Strauss (d.y.) *Frühlingstimmen* op. 410 først er blevet trykt i 1883 iflg. fortegnelsen over kompositioner af Strauss.¹¹⁴ Det behøver ikke at udelukke, at stemmesættet har været brugt af Braga i 1870'erne,

idet der er uregelmæssigheder i indbindingen fra nr. 11 til nr. 13: nr. 11 Johann Strauss' *Wienerblut* vender forkert i 1. violinen og nr. 13 Eduard Strauss' *Teufels Quadrille* har i modsætning til de omkring-siddende værker lærred i ryggen. Det kunne tyde på, at de sidste tre kompositioner er indsat senere.

Noter

1. Hans Jørgen Hansen (1828–1912).
2. Jens Henrik Koudal: En privilegeret musikanter og hans konkurrenter 1716–41. *Dansk Årbog for musikforskning*, XIX, 1992.
3. Jens Henrik Koudal: *For borgere og bønder. Stadsmusikantvæsenet i Danmark ca. 1660–1800*. København, 2000, s. 197.
4. *Folkekansen i Danmark*. Red. af Ralph Holm og Klavs Vedel, København, 1947, s. 104.
5. Martin Andersen: *Hjemmemusikken og dens udbredelse*, Odense 1984, s. 74–75.
6. Fremgår af annoncer i Fyns Tidende. Behandles i afsnittet Musiklivet omkring Braga.
7. Peter Bondesen: Musiksamfundet Brage, en 'toneangivende' facet af Randers kulturliv. *Historisk Årbog for Randers Amt*, 1993, s. 87–96, Palle Mørch: *Bogen om Brage 1862–1987*, Nykøbing Falster, 1987, Nils Schiør-ring: *Musikkens historie i Danmark*, København, 1978, bd. 2, s. 175.
8. Carl Nielsen: *Min fynske Barndom*, København, 1927, s. 69–71.
9. SelvbioGRAFISKE noter sendt med brev til William Behrend 11.3.95. *Carl Nielsen kompositioner. En bibliografi ved Dan Fog i samarbejde med Torben Schousboe*, København, 1965 s. 51.
10. Maskinskrevet udateret manuskript, CNA ID3, af John Fellow dateret til mellem 19.1.1905 og 24.2.1905. John Fellow: *Carl Nielsen til sin samtid*, København, 1999, s. 48–49.
11. Anne Marie Telmanyi: *Mit barndomshjem, Erindringer om Anne Marie og Carl Nielsen skrevet af deres datter*, København, 1965, s. 9–10.
12. Brev med selvbioGRAFISKE noter sendt til Klaus Berntsen d. 3.3.1905. (Rigsarkivet. Privatarkiver Klaus Berntsen 5131). De selvbioGRAFISKE noter er oplysninger til artikel om Carl Nielsen, skrevet af Klaus Berntsen til Søndagsbladet Ugeblad for hjem og By d. 11.6.1905.
13. *Fyns Stifttidende*, 27.12.1882.
14. FrandsJohan Ring, Nogle gamle fynske Spille-mænd, *Fynske Årbøger*, bd. 7, 1959–1961, s. 542–571.
15. Interview med Laurits Larsen, søn af Christian Larsen, i *Fyens Socialdemokrat*, 27.9.1953. Kompositionen opgives som angivet af Laurits Larsen. En nærmere verifikation har ikke været mulig, idet såvel Groves Dictionary of music and musicians som værkfortegnelsen til Berlioz Werke ikke angiver noget originalt værk af Berlioz med den titel.
16. Oplysninger fra Stenløse Sogns lokalhistoriske arkiv. Oluf Balslev: *Degnestol og Skolebænk*, 1962, s. 70–73. *Fyns Stifttidende*, 27.12.1882.
17. Oplysninger fra Lokalarkivet for Nørre Søby Sogn.
18. Jørgen Larsen, *Carl Nielsens Barndomshjem. Tekster til Udstillingen*, Odense, 1990. (upubliceret), s. 36.
19. Jørgen Larsen, *Carl Nielsens Barndomshjem. Tekster til Udstillingen*, Odense, 1990. (upubliceret), s. 34–35. Carl Nielsen, *Min fynske barndom*, 1927, s. 102–105. Edv. A.[?]: Blinde Anders en fynsk landsbymusiker, *Fyns Tidende*, 28.10.1968.
20. Jørgen Larsen, *Carl Nielsens Barndomshjem. Tekster til udstillingen*, Odense, 1990. (upubliceret) s. 28.
21. Anne Marie Telmanyi: *Mit barndomshjem. Erindringer om Anne Marie og Carl Nielsen skrevet af deres datter*, København, 1965, s. 9–10.
22. Frands Johan Ring: *Thorvald Aagaard, mennesket – musikeren*, Odense, 1955, s. 20.
23. Oluf Balslev: *Degnestol og skolebænk*, 1962, s. 73.
24. Verringe kro, Nørre-Lyndelse kro, Fangel kro, Gæstgivergården i Aarup, Bellinge kro, Rolighedskroen i Rolfsted, Vissenbjerg kro, Ellinge kro, Højby forsamlingshus.
25. V. C. Ravn: Koncerter og musikalske selskaber i ældre tid, *Festskrift i anledning af Musikforeningens halvhundredaarsdag*, Kbh., 1886, s. 176–177. Det havde også en formel årsag idet det var forbudt sangere og sangerinder fra teatret at optræde ved koncerter med andre ikke udenlandske medvirkende.
26. Helge Albrecht: *Odense Musikforening 1866–1966*. Odense, 1966. s. 28.
27. Viggo Holm: For 50 Aar siden (Gammelmandsminder). *Musik Tidsskrift for Tonekunst*, 5. Aargang no. 3, 1921.
28. Tage Grønlund Aabech: *Spillemandsmusik på Hindsholm i 200 År*. Kjersteminde Avis' forlag, 1987, s. 109.
29. Stenløse Sogns Lokalhistoriske Arkiv.
30. Fyns Tidende d. 4.1.1893, 26.8.1893, 28.9.1893.
31. Takkebrev dateret 3. Jan. 1958 uden under-

- skrift. Odense Bys Museer, Carl Nielsen Museet.
32. Carl Nielsen: *Min fynske barndom*, København, 1927, s. 69–70.
 33. Carl Schmidt: *Meddelelser om Skuespil og Theaterforhold i Odense i anledning af hundredeaarsdagen for den første danske Komedies Opførelse på Odense Theater*, Odense, 1896.
 34. I øvrigt har der fandtes andre noder, idet 3 kompositioner på koncertprogrammet fra 1909 ikke findes i de behandlede nodebøger. De 3 kompositioner er B. Dahl: Kong Frederik d. 8's Honnørmarsch, F. Boeildieu: Johann von Paris ouverture og W.A. Mozart: Symfoni nr. 11. Hvornår noderne til disse kompositioner er kommet i Bragas eje og om Carl Nielsen har kendt dem i sin barndom kan ikke konstateres.
 35. *Fyns Tidende*, 17.2.1875.
 36. Hans von Bülow (1830–1894).
 37. Helge Albrecht: *Odense musikforening 1866–1966*, Odense 1966. s. 24.
 38. *Fyns Tidende*, 18.7.1877.
 39. Set i Bragasammenhæng er navnet A. Simon interessant, idet et af værkerne i Bragas nodebøger, Balletten fra Elverhøj af Kuhlau, er arrangeret af A. Simon.
 40. *Trap Danmark*, 3. udg., 1898.
 41. Listen er ikke udtømmende, f.eks. er Musikforeningen i Odense ikke optegnet. Den kan dog siges at antyde en tendens, idet ingen af foreningerne er hjemmehørende udenfor de større byer. På listen er medtaget foreninger, hvor forskellige foreningstyper indgår i navnet: koncertforening, musikforening, sangforeninger. Det er ikke nærmere specificeret.
 42. Martin Andersen: *Hjemmemusikken og dens udbredelse*, Odense, 1984.
 43. En præcis afgrænsning mellem sangforeninger og musikforeninger er ikke relevant i denne sammenhæng, idet sangforeninger også arrangerer koncerter med instrumentalmusik.
 44. Desuden har der formodentlig eksisteret flere orkestre, idet undersøgelsen er baseret på gennemgang af annoncer i *Fyns Tidende* og derfor kun inddrager de orkestre, som indrykker annoncer.
 45. Frands Johan Ring: *Thorvald Aagaard*, Odense, 1955, s. 78.
 46. Carl Nielsen: *Min fynske barndom*, Kbh., 1927, s. 70.
 47. Helge Albrecht: *Odense Musikforening 1866–1966*, Odense, 1966. Martin Andersen: *Hjemmemusikken og dens udbredelse*, Odense, 1984. Oluf Balslev: *Degnestol og skolebænk, skolens historie i Stenløse og Fangel sogne*, Odense, 1962. Klaus Berntsen: *Erindringer*, bd. 1–3, København 1921–1925. Ludvig Dolleris: *Carl Nielsen, En Musikografi*, Odense, 1949. John Fellow: *Carl Nielsen til sin samtid*, bd. 1–3. København, 1999. Folkedansen i Danmark. Red. af Ralph Holm og Klavs Vedel. København, 1947. Jørgen Larsen: *Carl Niensens barndomshjem. Tekster til udstillingen*, Odense, 1990 (upubliceret). Torben Meyer og Frede Schandorf Petersen: *Carl Nielsen, Kunstneren og mennesket*, bd. 1–2, København, 1947–48. Carl Nielsen: *Minfynske barndom*, København, 1927. Sybille Reventlow: *MUSIK på FYN blandt kendere og liebhavere*, København, 1983. Frands Johan Ring: *Nogle gamle fynske Spillemande, Fynske Årbøger*, bd. 7, 1959, s. 542–571. Frands Johan Ring: *Thorvald Aagaard, mennesket – musikeren*, Odense, 1955. Anne Marie Tel-mányi: *Mit barndomshjem. Erindringer om Anne Marie og Carl Nielsen skrevet af deres datter*, København, 1965. Tage Grønlund Aabech: *Spillemandsmusik på Hindsholm i 200 år*, Kerteminde: Kerteminde Avis' forlag, 1987.
 48. Ved de håndskrevne nodebøger er komponister og titler registreret som angivet i nodebøgerne. At titlerne er nævnt først er almindeligt i tiden. I trykte koncertannoncer med angivelse af programmet forekommer den praksis i hele den undersøgte periode.
 49. Komponistens navn forekommer flere gange i *Fyns Tidende*, bl.a. 16.9.1876, i forbindelse med arrangementer for orkester af populært repertoire til forlystelse s stedet Pantheon i Odense. Blandt janitscharerne i H.C. Lumbyes orkester findes i 1848 en mand med navnet Schäffer. Han havde en fortid i Casino og har komponeret musik for slagtøj Om det er den samme mand har ikke kunnet konstateres.
 50. Gustav Reichardt (1797–1884).
 51. Johann Strauss d.æ. (1804–1849), trykt før 1848.
 52. Joseph Gungl (1810–1889), komponeret mellem 1836 og 1848.
 53. Ibid.
 54. Johann Gungl (1828–1883) eller Joseph Gungl (1810–1889). Begge komponister har Ungarischer March som op. 1.
 55. Daniel Francois Esprit Auber (1782–1871), komponeret i 1830.
 56. Joseph Rastrelli (1799–1842), komp. 1832.
 57. Joseph Lanner (1801–1843), komp. 1841.
 58. Gioachino Rossini (1792–1868), komp. 1826

59. Johann Gungl (1828–1883).
60. Hans Christian Lumbye (1810–1874), trykt i klaverudgave antagelig 1869.
61. Ibid., trykt i klaverudgave 1869.
62. Gioacchino Rossini (1792–1868), komp. 1816.
63. Joseph Rastrelli (1799–1842). komp. 1832.
64. Charles Voss (1815–1882).
65. Hans Christian Lumbye (1810–1874), korrekte titel er Sølvbryllups Fest Kvadrille, trykt i klaverudgave 1867.
66. Andreas Frederik Lincke (1819–1874).
67. Carl Erichsen (1842–1913).
68. Joseph Gungl (1810–1889), komp. 1849.
69. Hans Christian Lumbye (1810–1874), trykt for orkester i 1846.
70. Carl Faust (1825–1892).
71. Hans Christian Lumbye (1810–1874), trykt i klaverudgave 1866.
72. Georg Lumbye (1843–1922).
73. Hans Christian Lumbye (1810–1874), trykt i klaverudgave 1865.
74. Luigi Arditi (1822–1903).
75. Andreas Frederik Lincke (1819–1874).
76. Christian Larsen (1850–1928).
77. Ibid.
78. Carl Faust (1825–1892).
79. Hans Christian Lumbye (1810–1874), trykt for orkester i 1846.
80. Ibid., trykt i klaverudgave i 1862.
81. Forkert angivet i noden. Komponisten er Johann Strauss d.y. (1825–1899), komp. 1867.
82. Friedrich Kuhlau (1786–1832), komp. i 1828.
83. Hans Christian Lumbye (1810–1874), trykt for orkester i 1846.
84. Ibid., trykt i klaverudgave i 1859.
85. Ibid., trykt i klaverudgave i 1864.
86. Ibid., trykt i klaverudgave i 1863.
87. Ibid., trykt i klaverudgave i 1854.
88. Carl Christian Møller (1823–1893).
89. Daniel Francois Esprit Auber (1782–1871), komp. i 1828.
90. Carl Maria von Weber (1786–1826), komp. i 1820.
91. Francois Adrien Boieldieu (1775–1834), komp. i 1825.
92. Ibid., komp. i 1800.
93. Friedrich Kuhlau (1786–1832), komp. i 1828.
94. Christian Larsen (1850–1928).
95. Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791), komp. i 1786.
96. Carl Maria von Weber (1786–1826), komp. i 1817–1821.
97. Ibid.
98. Michael William Balfe (1808–1870), komp. i 1843.
99. Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791), komp. i 1787.
100. Johann Strauss d.y. (1825–1899), trykt for orkester i 1864.
101. Ibid., trykt for orkester i 1867.
102. Ibid., trykt for orkester i 1877.
103. Fra operetten: Marguis von Rivoli.
104. Franz von Suppé (1819–1895). Kan være fra Der Teufel auf Erden, komp. i 1878 eller Des Teufels Brautfahrt, komp. i 1849.
105. Johann Strauss d.y. (1825–1899), trykt for orkester i 1873.
106. Ibid., trykt for orkester i 1883.
107. Eduard Strauss (1835–1916), trykt for orkester i 1878.
108. Conradin Kreutzer (1780–1849), komp. i 1834.
109. Franz Bendel (1833–1874) efter en sonate af Mozart, K. anh. C 27.01.
110. Carl Maria von Weber (1786–1826), komp. i 1818.
111. Ibid., komp. i 1825–26.
112. Vincenzo Bellini (1801–1935), komp. i 1831.
113. August Cranz (1789–1870): musikforlægger, har udgivet førsteudgaver af Johann Strauss (far og søn), Joseph Strauss, Eduard Strauss.
114. Alexander Weinmann: *Verzeichnis sämtlicher Werke von Johann Strauss, Vater und Sohn*, Wien 1956.